

PETER CARPENTER (CAMBRIDGE)

Wprowadzenie małych dzieci do historii

Rozważając powyższy problem postaram się to czynić w jak najściślejszym związku z praktyką. Omówię więc program i wyniki jednodniowej konferencji zorganizowanej przez Instytut Pedagogiczny w Cambridge w październiku 1986 r. W konferencji uczestniczyło 53 nauczycieli ze wschodniej Anglii. Głównym referentem była Joan Blyth - wykładowczyni Miejskiego Wyższego Kolegium w Liverpoolu, autorka książki: "Miejsce i czas w rozumieniu dzieci w wieku 5 - 9 lat". Konferencję przewodniczył piszący te słowa - organizator doskonalenia nauczycieli w Instytucie Pedagogicznym w Cambridge, autor książki pt. "Nauczanie historii: podejście chronologiczno-przestrzenne".

A oto program konferencji:

I. Wykład Joan Blyth nt. "Dlaczego należy uczyć orientacji przestrzennej i czasowej dzieci w wieku 5 - 9 lat".

II. Dyskusja w grupach; każda grupa sformułowała w układzie rangowym zalety uczenia dzieci orientacji w przestrzeni i czasie.

III. Sprawozdania grup.

IV. Komentarz Joan Blyth na temat sprawozdań.

V. Wykład Joan Blyth nt. "Program wprowadzania dzieci w wieku 5 - 9 lat w kategorii przestrzeni i czasu".

VI. Dyskusja w grupach; każda grupa wypracowała program rocznej pracy na podstawie sugestii wykładowczyni.

VII. Sprawozdanie grup.

VIII. Podsumowanie Joan Blyth.

Poniżej zamieszczamy streszczenia punktów I, III, V i VII opracowane przez przewodniczącego konferencji.

Ad I. Dlaczego należy uczyć orientacji przestrzennej i czasowej dzieci w wieku 5 - 9 lat. (wykład Joan Blyth)

Rozpocznijmy od definicji. Miejsce jest chwilę obecną, teraźniejszością z geograficznego punktu widzenia. Obejmuje ono przestrzeń kierunku, pogodę, bliskie i dalekie środowisko oraz w ogólności perspektywę świata. Najważniejszym narzędziem są tutaj mapy. Synonimem pojęcia czasu jest termin "wówczas", "wtedy", który obejmuje elementy przeszłości gatunku ludzkiego, tj. raczej ludzi jako jednostki niż grupy, ważne i nieważne wydarzenia oraz wzajemne oddziaływanie ludzi i wydarzeń. Najważniejszym narzędziem są tutaj tzw. linie następstw wydarzeń, a później linie czasu.

Jakie są wspólne i główne powody, dla których istnieje potrzeba kształtowania orientacji przestrzennej i czasowej? Najważniejszym z nich jest prawdopodobnie konieczność zrozumienia przez dzieci samych siebie. Ich rozwój fizyczny i intelektualny jest w tym okresie bardzo szybki. Potrzebują one "przestrzeni aktywności", aby zużyć rozpiekającą je energię. Stąd manipulowanie starymi przedmiotami, odtwarzanie wydarzeń z taśm magnetofonowych i magnetowidowych, zalecanie sporządzania własnych materiałów informacyjnych - - wszystko to jest wielce pożądane. Dzieci są bardzo rozmowne i gotowe dyskutować z nauczycielami o wszystkim, co je interesuje. Istnieje jednak potrzeba osłabiania ich egocentryzmu i przyzwyczajania ich do dostrzegania spraw i rzeczy dziejących się niejako poza nimi. Powinny one uczyć się pracować kolektywnie w małych grupach. Kształtowanie orien-

tacji w przestrzeni i czasie dokonuje się zazwyczaj w drodze aktywności grupowej. Jednym zaś z właściwych sposobów zaznajamiania dzieci z czasem historycznym, a zarazem sposobem pomagającym im zrozumieć samych siebie, jest omawianie trzech pokoleń ich rodziny.

Nowe wymagania egzaminacyjne z geografii i historii względem uczniów powyżej 16 roku życia stwarzają potrzebę kształtowania umiejętności i pojęć swoistych dla tych dyscyplin przez wiele lat. Obecnie uczniowie muszą nimi operować zamiast "wyrzucać z siebie" fakty, nazwy rzek, daty itp. Zrozumienie metodologicznej istoty owych dyscyplin wymaga o wiele wcześniejszej niż poprzednio pracy w tym zakresie. Praca z mapą, wytworami ludzkiej działalności, obrazami geograficznymi i historycznymi we wczesnym wieku szkolnym budzi zainteresowania dzieci i wprowadza je niejako do nauki w szkole średniej.

Zainteresowania w wolnym czasie, ich kształtowanie i rozwój stanowią kolejny argument dla wcześniejszego wprowadzania dzieci w kategorie czasu i przestrzeni. Uczy je to bowiem rychłego dostrzegania budowy historycznych znaczenia znaczenia stanowych nazwisk i używania map - dla przyjemności. Zainteresowania te są zazwyczaj trwałe, rozwijają się bowiem nadal w okresie dojrzewania i w wieku dorosłym. Pomagają też prawidłowo ocenić historyczne i geograficzne programy telewizyjne.

Specyficzne powody nauczania orientacji przestrzennej wynikają z faktu, że dzieci pragną poznać różnice i podobieństwa pomiędzy ich miastem lub wsią a innymi - oglądanymi w telewizji lub odwiedzanymi - miejscowościami. Istnieje więc potrzeba odczytywania map, oznaczania na planie dróg przed podróżą, określenia szybkości jazdy i dystansu pomiędzy poszczególnymi miejscowościami. Zainteresowanie drogami, liniami kolejowymi i pociągami, zrodzone w latach dziecińczych, trwa potem często przez całe życie.

Dzieci chcą także poznać różnice w skali. Np. budynek widziany z lotu ptaka wydaje się o wiele mniejszy niż oglądany z okna pociągu, samochodu lub bezpośrednio z ulicy. Stąd też pojęcie wymiaru i skali musi być rozwijane.

Poznanie miejsc i ludzi z dalekich krajów oraz kształtowanie stosunku do innych są ważnymi czynnikami w rozwoju tolerancji i horyzontów myślowych dziecka.

Cechy charakterystyczne pogody i mapy pogody stanowią szczególny typ zainteresowań dzieci. Można je wykorzystać w planowaniu zajęć dziecka na wolnym powietrzu.

Specyficzne powody nauczania orientacji w czasie wiąże się z faktem, iż w wieku 5 - 9 lat rozszerza się niejako u dziecka czas zegarowy w kierunku pojmowania następstwa wydarzeń i później - następstwa czasu. Właściwe pojmowanie przeszłości pozwala dzieciom uporządkować wydarzenia, rozumieć wiek ludzi i przedmiotów, używać "języka czasu" ("stary", "stulecie", "jutro"), przyswoić kilka ważnych dat (963, 1772, 1919?) oraz wyobrazić sobie różnice pomiędzy jakimś "wtedy" i "teraz".

Przeszłość dotyczy ludzi wszystkich czasów i krajów oraz wydarzeń wielkich i małych (od dziecięcego przyjęcia urodzinowego do drugiej wojny światowej). Jej studiowanie wymaga gromadzenia źródeł i źródeł, ale równocześnie zwiększa pamięć, wyobraźnię i gotowość do dyskusji - tak istotne dla wszystkich umiejętności.

Po zakończeniu wykładu uczestnicy konferencji podzielili się na pięć grup, aby każdy miał możliwość wyrażenia swojej opinii na temat zaprezentowanych poglądów. Mieli też oni - bez udziału wykładowczyni - opracować własne koncepcje odnośnie przedmiotu konferencji.

Doświadczenia piszącego te słowa wskazują, że taka sytuacja stwarza nauczycielowi dogodne warunki do konfrontowania teorii z praktyką. Niestety, limit objętości niniejszego szkicu nie pozwala zreferować rezultatów pracy wszyst-

kich grup. Ograniczymy się przeto jedynie do grupy czwartej.

Ad III. Dlaczego należy uczyć orientacji przestrzennej i czasowej dzieci w wieku 5 - 9 lat (sprawozdanie z pracy grupy czwartej)

Czas

1. Od najmłodszego wieku dzieci powinny być świadome, że ich własny świat, jak i cała rzeczywistość nie są stałe, lecz podlegają zmianom i ewolucji.

2. Ich rozumienie współczesnego świata, człowieka kształtującego środowisko w sensie fizycznym i społecznym, wspomaga wyjaśnianie kierunków ewolucji tego świata w przeszłych stuleciach.

3. Kiedy dziecko stanie się świadome swojego miejsca w czasie, np. przez odtworzenie rodzinnego drzewa genealogicznego względnie usytuowanie siebie na linii czasu, wówczas uzyska przekonanie o przynależności do szerszej rodziny, do społeczności i społeczeństwa.

4. Zrozumienie przeszłości świata i problemów, które spowodowały ewolucję społeczeństwa pomoże dziecku w przewidywaniu zmian, które nastąpią w przyszłości.

Miejsce

1. Od wczesnego wieku dzieci powinny być świadome zróżnicowania środowiska ludzkiego i fizycznego, które jest inne w różnych częściach kraju, kontynentu i świata.

2. Kształtowanie orientacji przestrzennej wpływa na wyjaśnienie powodów owych różnic.

3. Dzieci powinny posiadać świadomość faktu, że we współczesnym świecie występuje wzajemna zależność miejsca i ludzkiej egzystencji, np. w zakresie żywności i innych potrzeb materialnych. Ponadto powinny pojąć, że człowiek współczesny nie może izolować swojego miejsca egzystencji.

4. Ruchliwość człowieka we współczesnym społeczeństwie oznacza, że istnieje potrzeba zrozumienia komplementarności ludzkiego życia i źródeł materialnych temu życiu służących w każdym środowisku.

We wnioskach przedstawionych przez tę grupę szczególnie podkreślono dwa zagadnienia:

1. Program nauczania początkowego nie powinien być bez reszty zdeterminowany przez system egzaminacyjny szkoły średniej.

2. Cele nauczania obejmujące przede wszystkim historię Wielkiej Brytanii mogą się okazać niezbyt trafne w wielokulturowej sytuacji obecnej doby.

Ad V. Program wprowadzania dzieci w wieku 5 - 9 lat w kategorii przestrzeni i czasu (wykład Joan Blyth)

Rozważania wstępne

Ponieważ uczenie się dzieci powinno mieć charakter spójny, niezbędne jest opracowanie zarysu programu nauczania. Ważne jest porozumienie pomiędzy szkołami. Jeśli ktoś pracuje w szkole elementarnej, powinien w sprawie programów nauczania nawiązać kontakt ze szkołą średnią, aby uniknąć powtarzania treści. Miejscowe zespoły nauczycieli zwiększają dzięki temu wzajemną integrację, a to pomaga w uzgodnieniu treści programowych i zachowaniu związków pomiędzy tym, co jest niejako "dane" przez jeden typ szkoły i tym, co jest "wzięte" przez drugi. W końcu jednak decyzja w sprawie programu nauczania musi należeć do dyrektora szkoły i grona nauczycielskiego jako całości.

Środki dydaktyczne

Właściwy dobór środków dydaktycznych w nauczaniu dzieci w wieku 5 - 9 lat jest sprawą bardzo istotną. Dlatego też

program nauczania lepiej jest konstruować wokół dostępnych środków dydaktycznych aniżeli wokół treści historycznych. Trzeba więc najpierw zorientować się, jakimi środkami dysponujemy, a dopiero potem opracować program.

Dla dzieci w wieku 5 - 7 lat najlepszymi środkami dydaktycznymi są: wytwory ludzkiej aktywności, doskonałe zwłaszcza w trakcie rozważań dotyczących ostatniego stulecia. Mogłoby to oznaczać, że wprowadzenie do historii rozpoczynamy od teraźniejszości i podążamy coraz dalej w przeszłość w miarę postępu dzieci w nauce szkolnej. Ten typ postępowania dydaktycznego jest znany pod nazwą metody regresywnej albo retrogresywnej. Korzystając z wytworów ludzkiej aktywności jako środków dydaktycznych, dzieci mogą np. poznać koleje ewolucji szkoły od 1870 r. do czasów dzisiejszych. Można także gromadzić źródła o dzieciach w domu w tym samym okresie, dalej - o zabawkach, świętach, domach, zwierzętach, ubiorach, haftach itp. Odpowiednią lekturą jest tutaj literatura epoki wiktoriańskiej poświęcona tematyce dziecięcej, np. książki K. Dickensa: "Oliver Twist" i "David Copperfield". Wytwory ludzkiej pracy mówią także o życiu społecznym w danych epokach. Budynki (np. pokój w okazałym domu) są ważnym i użytecznym wytworem ludzkiej pracy rzucającym światło na życie społeczne. Stare mapy i krótkie listy o tematyce osobistej są także użyteczne. Historia rodzinna, rozpoczynająca się od wejrzenia w dzieje własnej rodziny, a później rozciągnięta na dzieje sławnych rodzin w innych stuleciach, zawsze spotyka się z zainteresowaniem dzieci. Historia mówiona sama w sobie jest sztuką. Zastępuje "starego przyjaciela" opowiadającego o ciekawych wydarzeniach i nagrana na taśmach może być później wykorzystana. Ten typ źródła może opowiadać o życiu w domu, w szkole, a także o wyspecjalizowanych zajęciach w tym stuleciu.

Dla dzieci w wieku 7 - 9 lat znakomitymi źródłami wiadomości i umiejętności mogą być ustalenia z zakresu historii

narodowej i lokalnej opracowywane z punktu widzenia następujących pojęć: dowody, świadectwa historyczne dotyczące np. czasów prehistorycznych, Rzymian, najazdów; potęga państwa i narodu, której potwierdzeniem są m.in. zamki, maszyny, bohaterowie; empatia, czyli uczucie dla innych, wyrażona np. w działalności sądu królewskiego, życiu klasztornym, bezrobociu; następstwo wydarzeń i zmiany, przejawiające się np. w odtworzonej linii rozwojowej wsi, miasta, przedmieścia, sposobów podróżowania, stylu ubierania się, budowania domów.

Poniższe diagramy mogą pomóc w zrozumieniu i opracowywaniu podobnych programów wprowadzania dzieci do historii.

Schemat integracji miejsca i czasu dla dzieci
w wieku 5 - 7 lat

Wiek	Semestr 1	Semestr 2	Semestr 3
5 - 6 lat	Zwierzęta pustyni i dżungli	Odległe miejsce, np. życie rodzinne w Indiach	Nasza szkoła, ulica i ruch uliczny. Wycieczka do gospodarstwa wiejskiego. Wycieczka na wybrzeże morskie (w każdym przypadku konieczna bezpośrednia obserwacja)
6 - 7 lat	Domy dziś i wczoraj; historia rodziny (wytwory ludzkiej działalności) Opowiadania o rodzinach w przeszłości	Tematy dotyczące środowiska lokalnego, sklepy, parki, strumyk albo rzeka, kościoły, budynki historyczne, inne interesujące miejsca. Miejsca pracy w przeszłości, obecnie (wycieczki i proste mapy lub diagramy).	

**Program nauczania historii dla dzieci
w wieku 7 - 9 lat**

Wiek	Semestr 1	Semestr 2	Semestr 3
7 - 8 lat	Imperium Rzymskie i Wielka Brytania w okresie rzymskim.	Podboje normańskie i reguły lub aspekty życia w średniowieczu.	Anglia doby elżbietańskiej.
8 - 9 lat	Wojna domowa w XVII w. w Anglii, wycieczki do miejsc lokalnego środowiska historycznego.	Życie w Anglii doby wiktoriańskiej. Wycieczka do domu na wsi.	Wojna obronna 1914 - 1918 lub 1939 - 1945

Uwaga: Jest to tradycyjne podejście do historii brytyjskiej. Pozwala jednak powiązać to, co występuje w szkole średniej (oczywiście w bardziej szczegółowym, tj. tematycznym ujęciu). Jednocześnie wprowadza uczniów do historii powszechnej, przetwarzanej w późniejszym okresie.

Po wykładzie nauczyciele zostali ponownie podzieleni na grupy, którym polecono opracować schemat czynności dydaktycznych dla każdego roku - od piątego do dziewiątego. Należy pamiętać że w Wielkiej Brytanii nie ma ogólnopanstwowego programu nauczania. Nauczyciele mają zatem swobodę w obmyślaniu własnego. Ale - powtórzmy - jesteśmy w stanie przedstawić tylko jeden przykład.

Ad VII. Program wprowadzenia dzieci w wieku 5 - 9 lat
w kategorii przestrzeni i czasu (Sprawozdanie
grupy pierwszej)

Wyobraźmy sobie miasto ze starym centrum okolonym przez nowe budownictwo i drogi. Posiada ono stary rynek, na którym odbywają się doroczne jarmarki, są także stare sklepy i muzeum umieszczone w dawnym posterunku policji. Podejście do każdego tematu będzie różne, choć zazwyczaj powinny one być zintegrowane. Istotne jest jednak podejście elastyczne. Wybrano grupę wiekową 6 - 7 lat.

Semestr jesienny

Szkoła i dom

Nasza klasa,
Nasza szkoła,
Proste drogi w
pokoju, w szko-
le, w środowisku
lokalnym, Plany,
mapy.

Budynek starej szkoły
i życie szkolne przed
stu laty.

Święta Boże-
go Narodzenia
przed stu la-
ty.

Semestr wiosenny

Pory roku

Zmiany, notowania pogody.

Różne warunki klimatyczne w innych częściach kraju lub na
półkuli południowej (lato).

Dramatyczne wydarzenia związane z pogodą w przeszłości.

np. powódzie.

Semestr letni

W mieście

Domy	sklepy	Tereny wypoczynkowe
Budynki publiczne, można także uwzględnić te, które są związane z kultem religijnym lub były ważne z innych względów.	(słownictwo związane ze zmianami w przeszłości).	np. parki, można to połączyć z informacjami na temat gier uprawianych w XIX w.

Chociaż niniejsze sprawozdanie z konferencji trwającej cały dzień zostało skrócone, to jednak oddaje ono pewną ideę tego, co i jak nauczyciele angielscy myślą o wprowadzaniu dzieci w historię. Kiedy uczestnicy konferencji rozstawali się ze sobą, byli zapewne bardziej przekonani o tym, że nigdy nie jest za wcześnie na wprowadzanie pojęcia czasu i przestrzeni. I to niekoniecznie przez regularne nauczanie geografii czy historii, lecz w wyniku działań, które wyżej opisaliśmy. Czy nie jest zbyt śmiałością sądzić, że i polski Czytelnik będzie podobnego zdania?

Przełożył z języka angielskiego

Czesław MAJOREK